

«بسم الله الرحمن الرحيم»

عنوان

تأثیر فقر مادی و پیامدهای آن بر نظام خانواده از منظر قرآن

فرزانه نصاری^۱

چکیده:

اسلام و قرآن برای تحکیم نظام خانواده و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار عرضه کرده است. همچنین بر تأثیر فقر مادی و پیامدهای آن بر نظام خانواده تأکید می‌نماید. این تحقیق با اشاره به تأثیر فقر و پیامدهای آن از منظر قرآن تأثیر آن بر فروپاشی نظام خانواده را تبیین می‌کند. در این مقاله تلاش گردیده با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای و تحلیل موضوع مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. نگارنده در این تحقیق به این نتیجه دست یافته است که قطعاً فقر و محرومیت نقش مهم و بارزی در تشکیل خانواده، تداوم خانواده و فرزندآوری، رشد و تعالی همچنین تحکیم خانواده دارد.

واژگان کلیدی: فقر مادی، قرآن، نظام خانواده.

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهراء، آبادان

مقدمه

ازدواج از مهمترین عوامل ایجاد آرامش و افزایش شور و نشاط در زندگی است، نظام خانواده یک نهاد مهم است که مهم ترین منبع تربیت، رشد و نمو شناخته می شود و لزوم حفظ و تحکیم آن از وظایف هر نظام و اجتماعی است. فقر مادی یکی از اصلی ترین علل فشارها و تهدیدات اجتماعی است که تأثیر و پیامدهای فراوانی بر نظام خانواده دارد برخی نزاع ها در خانواده ها به دلیل فقر و نداری است. فقر حادثه غم انگیز زندگی و ویران کننده هستی و بر هم زننده شئون زندگی است که در این مقاله تاثیر و پیامدهای آن از منظر قرآن بررسی می شود.

پیشینه این موضوع کتاب تعادل و استحکام خانواده و مقاله تأثیر فقر بر فروپاشی نهاد خانواده و راههای برون رفت آن از منظر قرآن و روایات می باشد.

ضرورت تحقیق این است که بر مضرات و مفسد فقر که تاثیر مستقیم و غیر مستقیم بر خانواده دارند تاکید کنیم تا مبدا بعضی از افراد به ظاهر بعضی از روایات در مدح فقر، بسنده کنند و جامعه اسلامی را به سوی آن بکشانند که این خطر بزرگی است و باعث تضعیف یا انحلال خانواده و به تبع آن جامعه اسلامی می شود.

سوالی که اینجا مطرح می شود این است که تاثیر فقر مادی بر نظام خانواده چیست؟ و پیامدهای آن بر نظام خانواده از منظر قرآن چیست؟

هدف تحقیق این است که تاثیر فقر مادی و پیامدهای آن بر نظام خانواده از منظر قرآن را بررسی کرده و راهکارهایی ارائه دهیم.

مفهوم شناسی

معنای لغوی فقر: فَقْر (به فتح فاء و سکون قاف) از واژگان قرآن کریم به معنای حاجت است، این واژه دارای مشتقاتی است که در آیات فقیر (به فتح فاء) حاجتمند و فاقره (به کسر قاف) داهیه بزرگ می باشد^۱.

معنای اصطلاحی فقر : تنگدستی، تهیدستی^۲، فقر یعنی ناتوانی انسان در برآورده ساختن نیازهای اساسی زندگی ، بی نصیب ماندن از چیزهایی که برای تأمین زندگی او و کسانی که تحت تکفل او هستند.

معنای لغوی نظام : آراستگی، نظم، بسیار نظم دهنده.

معنای اصطلاحی نظام : اصول و قواعدی که چیزی بر اساس آن ها نهاده شده است^۳.

معنای لغوی خانواده : خاندان ، دودمان ، خیل، خانه، تبار، دوده.

معنای اصطلاحی خانواده : گروهی از افراد که از راه پیوند زناشویی و خونی و نیز روابط دیگر مانند فرزند خواندگی با هم در اقامتگاهی مشترک زندگی میکنند و کوچکترین واحد اجتماعی نهادینه شده در جامعه را تشکیل می دهند.^۴

۱- اهمیت نظام خانواده

نظام خانواده از منظر اسلام و قرآن اهمیت فراوانی دارد و باعث آرامش انسان می شود قرآن کریم در این مورد می فرماید: «و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً

لتسکنوا الیها و جعل بینکم مودة و رحمة ان فی ذلک لایات لقوم یتفکرون» ه

و از نشانه های او این که همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میانتان مودت و رحمت قرار داد. در این نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند.

و از نشانه های دیگر پروردگار آن است که برای بشر از جنس خودش جفتی قرار داد تا مسأله توالد و تناسل صورت بگیرد و انها را به گونه ای آفرید که هر یک به

^۱. قرشی، قاموس قرآن، ج ۵

^۲. معین، فرهنگ معین

^۳. همان

^۴. همان

^۵. روم، ۲۱

تنهایی ناقص و محتاج به دیگری باشد، چون هر ناقصی جویای کمال است و این همان میل و شهوتی است که خداوند آن را در هر یک از این دو جفت به املنت نهاده است، تا بواسطه یکدیگر به آرامش و کمال برسند. و نیز در میان آنها مودت و رحمت قرار داد و همین رحمت و مودت موجب می شود که در جامعه کوچک خانواده، مرد کمر به رفع احتیاجات همسر و فرزندان ببندد و زن نیز در این مسیر یار و یاور او باشد و همین رحمت و مودت موجب می شود که زن و مرد هر دو بواسطه ضعف و کوچکی فرزندانشان آنها را حمایت کرده و در حفظ و تربیت آنها بکوشند.^۱

کوشش مصلحان جامعه مخصوصاً پیامبران خدا این بوده است که نظام خانواده، یک نظام مستحکم و پایداری باشد و هیچ عاملی نتواند این کانون سعادت را متلاشی گرداند. دنیای امروز که دنیایی مضطرب و پریشان است، علیرغم پیشرفتهای حیرت انگیز علم و صنعت، در مسأله خانواده با مشکلات بزرگی روبه‌رو است.^۲ یکی از عواملی که انسان را نگران می کند و آرامش خاطر آنها را برهم می زند مشکلات مادی و معیشتی است این نگرانی در جوانان که تازه می خواهند بار زندگی را به دوش بکشند و علم تجربی چندانی ندارند و از این رو فکر می کنند همه چیز زندگی باید اول مهیا باشد، بیشتر است.

فقر مادی، رابطه دوسویه با تشکیل خانواده و رشد ازدواج و تداوم خانواده دارد. ترس از فقر و عدم تأمین هزینه های زندگی بخصوص برای کسانی که فقر را کمبود شدید می دانند موجب بیماری روحی و تشویش خاطر انسان می شود.

۲- فقر به عنوان عامل منفی

در قرآن کریم فقر به عنوان عامل منفی در زندگی انسان معرفی شده است لذا می بینیم، ضد ارزش بودن فقر از این آیه که شیطان همراه با وعده به فقر امر به فحشا می نماید، می توان دریافت: «الشيطان يعدكم الفقر و يأمرکم بالفحشاء» شیطان کسی است که به شما وعده فقر می دهد و امر می کند شما را به فحشاء.

۱. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن

۲. حلیمی جلودار و دیگران، مقاله تأثیر فقر بر فروپاشی نهاد خانواده و راههای برون رفت آن از منظر قرآن و روایات

فقر هم بصورت مستقیم و با وجود متغیرهای واسطه گر بصورت غیر مستقیم باعث ایجاد آسیب های اجتماعی مختلف بین اعضاء خانواده و در جامعه می گردد. امروزه برای فقر ابعاد گسترده ای وجود دارد که بارزترین آن، بعد اقتصادی می باشد که دیگر ابعاد فقر به آن بستگی دارد. از ابعاد دیگر فقر می توان به فقر فرهنگی، فقر سیاسی و فقر اطلاعاتی اشاره کرد. نابرابری اقتصادی حیات اجتماعی را به خطر می اندازد و کرامت انسانی را تهدید می کند. فقر مادی و به همراه آن فقر فرهنگی افراد را در برابر یکدیگر یا در برابر یک نظام و یا حتی ملت ها را در مقایسه با سایر ملت ها به ذلت می کشاند. فقر به معنای عدم برخورداری از حداقل امکانات معیشتی می باشد که در واقع شامل نیازهایی مانند غذا، بهداشت و درمان، مسکن، آموزش و ... می باشد. هر خانواده ای که در تامین هر یک از این نیازها ناتوان باشد می توان آن خانواده را محروم و فقیر دانست. فقر آسیب هایی همچون تحقیر، تهدید سلامت، اختلالات روانی، طلاق، شیوع کودک طلاق و ضعف در تربیت فرزند را به همراه دارد.

۳-تاثیر فقر مادی بر نظام خانواده

انسان موجودی دو بعدی بوده و دارای ابعاد مادی و معنوی است. هر موجود مادی برای حفظ بقای خود، به اموری که از مایحتاج اولیه زندگی به شمار می رود نیازمند است. هر انسانی هم برای برآوردن نیازهای خود، تمام تلاشش را به کار می گیرد و با برطرف ساختن نیازهای مادی خود به نوعی آرامش روحی و روانی دست می یابد. ممکن است بعضی از افراد جامعه به هر دلیلی نتوانند این نیاز های خود را مرتفع کنند این ناتوانایی موجب هجوم فقر به این افراد می گردد و چون این نیازها از امور ضروری است انسان محتاج برای رفع این نیازها و پاسخگویی به مطالبات ضروری خود و افراد تحت تکفلش حاضر می شود دست به هر عملی بزند و تن به هر کاری بدهد. از این رو ادعا می شود فقر آثار بسیار زیان باری از خود بر جای می گذارد. در محیط خانواده وظیفه مرد است که از لحاظ اقتصادی، امکانات زندگی زن را فراهم کند و در مسیر مقدس همسری و مادری، او را یاری دهد و حتی توسعه بر خانواده، در نظام خانوادگی اسلام از چیزهایی است که توصیه و سفارش شده است. قرآن مجید در این زمینه می فرماید: «و علی المولود له رزقهن

کنیزان خود را به خاطر تحصیل متاع زودگذر دنیا مجبور به خودفروشی نکنید، اگر آنها می خواهند پاک بمانند.

شاهد مثال این مقال، شأن نزول آیه مزبور است که بعضی از مفسران آن را این گونه نقل کرده اند:

عبدالله بن ابی، شش کنیز داشت که آنها را مجبور به کسب درآمد از طریق خودفروشی می کرد. هنگامی که حکم اسلام درباره مبارزه با اعمال منافی با عفت در این سوره صادر شد، آنها به خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله آمدند و از این ماجرا شکایت کردند. آیه فوق نازل شد و از این کار نهی کرد.^۱

در سوره "شعراء" خداوند پس از بیان چندین حکم اقتصادی، این گونه می فرماید:

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ^۲

از اموال مردم چیزی کم نگذارید؛ و در زمین تلاش برای فساد نکنید.

در تفسیر این آیه آمده باید بر داد و ستدها و امور اقتصادی، نظارت و کنترل باشد و ضایع کردن حق مردم در مسائل اقتصادی، یکی از بارزترین نمونه های فساد است. زیرا اقتصاد ناسالم جامعه (و بالطبع خانواده) را به فساد می کشاند.^۳

از لحن این آیه نیز می توان استفاده کرد که نابسامانی های اقتصادی سرچشمه از هم گسیختگی نظام اجتماعی و نظام خانواده می شود. در پایان این دستورات (دستورات اقتصادی در زمینه نحوه وزن کردن در موقع فروش اجناس و ...) می گوید: (وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ) در زمین فساد نکنید و جوامع را به تباهی نکشانید، و به هرگونه استثمار و بهره کشی ظالمانه و تضییع حقوق دیگران پایان دهید.

میان فقر و فحشا رابطه است. بسیاری از گناهان به خاطر ترس از فقر است. اگر فحشا را به معنی مطلق گناه، یا فحشای جنسی بگیریم، باز ارتباط آن با ترک انفاق بر کسی پوشیده نیست، زیرا سرچشمه بسیاری از گناهان، بی عفتی ها و

۱. مجلسی، بحار الانوار، ص ۱۷

۲. هود، ۸۵

۳. قرائتی، تفسیر نور

خودفروشی ها فقر و تهیدستی است. از بعضی آیات دیگر نیز ارتباط فقر با انحراف جنسی و خودفروشی استفاده شده است.

کسانی که امکانی برای ازدواج نمی یابند، باید پاکدامنی پیشه کنند تا خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز گرداند. مراد از نیافتن امکان ازدواج قدرت نداشتن بر مهریه و نفقه است.

در آیه ۳۳ سوره مبارکه نور، خداوند این گروه از افراد تهیدست جامعه را مورد خطاب قرار داده، می فرماید: به فضل خداوند امیدوار باشید و پاکدامنی پیشه کنید. احتمالاً خداوند این گروه خاص جامعه را به این دلیل مورد خطاب قرار داده است که: زنان و مردان غیر متأهل و فاقد امکانات ازدواج بیش از دیگران در معرض آلودگی به فساد جنسی اند.

شاید به دلیل همین حقیقت باشد که حضرت علی علیه السلام هزینه ازدواج بعضی از افراد را از بیت المال پرداخت کرده است: زراره نقل می کند: مردی که به علت نداشتن همسر مرتکب گناه می شد بر دستان او آن قدر شلاق زد تا قرمز شد، و فرمود تا هزینه ازدواج او را از بیت المال بدهند.

همچنین فقر، حزن و اندوه به ارمغان می آورد. شاید طبیعی ترین اثر فقر، مسئله حزن و اندوه باشد، چون اولین اثر این که انسان، بین فقر و نیازهای ضروری خود در فشار قرار گیرد، متأثر شدن و مغموم و مهموم شدن است. حضرت علی علیه السلام در این باره فرموده است: «ان الفقر جالب للهموم؛ فقر، غم و اندوه ها را (به سوی آدمی) می کشاند»^۱.

طبیعی است که این اثر در خانواده بسیار بیشتر از فرد است.

نتیجه گیری:

فقر در فرهنگ، دین، اخلاق و شخصیت انسان آثار سوء فراوانی می گذارد، و به تبع آن بر خانواده نیز تاثیر منفی می گذارد از این رو باید از فقر اجتناب کرد و خانواده و جامعه اسلامی را از افتادن در ورطه آن بازداشت. عنوان تحقیق تاثیر فقر مادی و پیامدهای آن بر نظام خانواده از منظر قرآن است.

۱. رکن آبادی، علل انحطاط و سقوط جوامع از دیدگاه قرآن، ص ۱۸۵

اهمیت این موضوع از این جهت می باشد که خانواده در اسلام و قرآن اهمیت زیادی دارد و می تواند پایه و زیربنای سعادت یا شقاوت انسان باشد و یکی از عوامل تاثیر گذار بر خانواده فقر مادی است بنابراین به بررسی فقر مادی و پیامدهای آن پرداختیم.

بسیار روشن است که اگر فقر در خانواده آثار منفی بیشتر و وحشتناک تری نسبت به بعد فردی دارد . فقر مادی در قرآن به عنوان عامل منفی معرفی شده است و باعث فساد و فحشا و قتل فرزندان می شود. همچنین فقر باعث انواع رذایل اخلاقی ، فساد و فحشا، قتل فرزند، طلاق می شود که باعث تاثیر منفی و مستقیم بر خانواده می شود.

خانواده فقیر افزون بر آلوده شدن به انواع گناهان و مفسد اخلاقی، ناچار است به دیگران وابسته باشد. دین داری به معنای واقعی در چنین جامعه ای بسیار مشکل است و عزّت و آبرو و شخصیت و استقلال در آن تدریجاً محو می شود.

هدف از تأکید بر مفسد فقر این است که مبدا بعضی از افراد به ظاهر بعضی از روایات در مدح فقر، بسنده کنند و جامعه اسلامی را به سوی آن بکشانند که این خطر بزرگی است و امیدواریم کشورهای اسلامی در عصر و زمان ما از آن مصون بمانند.

مخصوصاً باید مراقب دام های دشمن در این زمینه بود؛ دشمن با انواع حيله ها سعی می کند جوامع اسلامی را به وابستگی و فقر بکشاند و از طریق تشویق به مصرف گرایی و روی آوردن به زندگی تجملی و عقب نگه داشتن از علم و دانش و ایجاد مرض خود کم بینی، نقشه شوم خود را پیاده کند. از راهکارهای برون رفت از فقر می توان به پرهیز از کسالت و واماندگی، میانه روی در مصرف، پرهیز از بیکاری و کم کاری، نیکی کردن و صدقه پنهانی دادن اشاره نمود.

فهرست منابع:

*قرآن

- ۱-بستان(نجفی)،حسین،نظام خانواده در اسلام،قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ ۱۴، بهار ۱۴۰۰ هـ ش
- ۲- بهشتی، احمد، خانواده در قرآن،قم،موسسه بوستان کتاب(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)،۱۳۷۷هـ ش
- ۳-ریبهاوی،سهم،راهکارهای ایجاد آرامش در خانواده،(پایان نامه سطح ۲)،۱۳۹۶ هـ ش
- ۴-رشیدپور، مجید، تعادل و استحکام خانواده، بی جا، موسسه اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۷۳ هـ ش
- ۵- رکن الدینی،سید حسین، علل انحطاط و سقوط جوامع از دیدگاه قرآن، تهران،مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما،۱۳۸۳
- ۶- سالاری فر، محمد رضا، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران،مرکز نشر هاجر، چاپ دوم، ۱۳۸۸ هـ ش
- ۷- شیخ صدوق، الخصال،قم، منشورات جماعه المدرسین،چاپ ۴،جلد ۱۴۱۴،۱۴۰۱هـ ق.
- فقیه، شاپور، بررسی رابطه ایمان و رفاه اقتصادی، بی جا، موسسه فرهنگی انتشاراتی طوبای محبت، چاپ اول،۱۳۸۴ هـ ش
- ۸-طباطبایی،سید محمد حسین،المیزان فی تفسیر القرآن
- ۹-قرائتی، محسن،تفسیر نور،جلد ۵،تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن،۱۳۸۷
- ۱۰-مکارم شیرازی، ناصر،دائرة المعارف فقه مقارن، جلد ۲
- ۱۱- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار،جلد ۷۶

مقاله ها:

- ۱۲-پورصفر،یزدی، مسلم، محمد، بررسی انواع فقر و پیامدهای آن از منظر قرآن و روایات، نشریه سخن جامعه،سال چهارم، شماره ششم، پاییز ۱۳۹۴

۱۳- حلیمی جلودار، قاسمی طوسی، حلیمی جلودار، مصطفی، محمد اسماعیل، حبیب الله،
تأثیر فقر بر فروپاشی نهاد خانواده و راههای برون رفت آن از منظر قرآن و
روایات

۱۴- دشتی، محمد تقی، رابطه فقر و محرومیت با ابعاد چهارگانه خانواده

۱۵- ضمیری، محمدرضا، نگاهی به آسیب شناسی خانواده، موسسه آموزشی

پژوهشی امام خمینی ره ، نشریه معرفت جلد ، ۱۱۶

۱۶- موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ره ،الگوی صحیح مصرف مبانی

نظری و راهبردی در قرآن کریم و روایات ، نشریه معرفت جلد ۶۶